

СТАЛІН ЯК ПУТІН. ГОЛОДОМОР – РЕАКЦІЯ НА МІЛЬЙОННИЙ СЕЛЯНСЬКИЙ «МАЙДАН» ПОЧАТКУ 1930-Х

19.11.2014 _ Богдан Патриляк

Українське село стояло на порозі нової бурі. Другий масовий вихід із колективів зводив нанівець грандіозні сталінські плани. Побоюючись "втратити Україну" Сталін приймає рішення про розправу з бунтівниками на місці.

Прихильники "твердої руки", ностальгуючи за сталінським порядком, здебільшого сприймають тогочасне суспільне буття через бадьору картинку радянського агітпропу. Насправді, на початку 1930-х років становлення тоталітарної імперії опинилося перед загрозою.

На заваді амбітним планам Сталіна встала Україна.

Нині українці, орудуючи бруківкою і "коктейлями Молотова", зруйнували путінські стратегії нового "перевидання" Російської імперії. Тоді – озброєні палицями та обрізами українські селяни поставили під сумнів можливість успішного втілення сталінського імперського проекту.

Сталін спровокував грандіозний хаос і спалах насилля в Україні. Перш ніж комуністичному режиму вдалося упокорити край - козацька земля вибухнула повстанням.

Зброя повстанців. З матеріалів карної справи "Партії вільного козацтва". Фото 1932 року
Усі фотоматеріали цієї публікації - з Архіву Служби безпеки України та [виставки "Спротив геноциду"](#), яка є спільним проектом Українського інституту національної пам'яті та ГДА СБУ

Більшовицькою відповіддю на збурення українського села стала грандіозна за масштабами та цинізмом каральна акція.

Вочевидь, Україні, як європейській житниці, у сталінських модернізаційних планах відводилася особлива роль – від неї, як і сьогодні, залежав успіх усього неоімперського проекту.

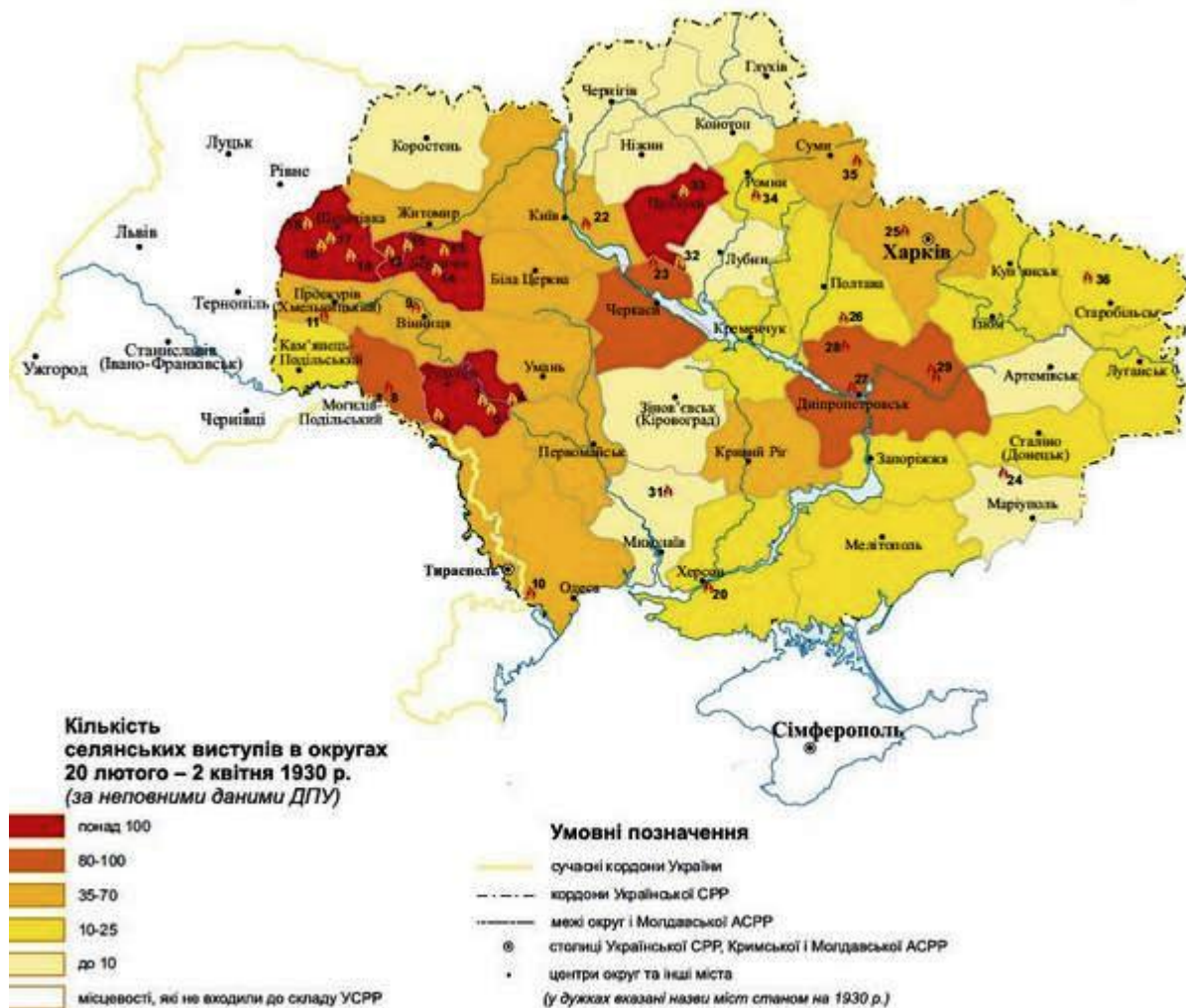
І саме у цій ключовій для СРСР республіці після початку суцільної колективізації "щось пішло не так". Події в українському селі не лише ставили під сумнів результати колективізації - відбувалася стрімка делегітимізація державної влади. Такі насправді надвисокі ставки у цій грі зумовили неймовірну жорстокість фіналу.

"Майдан" 1930 року

Відповіддю на суцільну колективізацію, розкуркулення та закриття церков стали наймасовіші й найтриваліші селянські заворушення в Україні, що розпочалися у 20-х числах лютого.

Особливого розмаху антиколгоспні виступи та антирадянські повстання набули на Східній Волині та Поділлі де повсталим селянам вдалося взяти під контроль навіть деякі райцентри.

Першою піднялась прикордонна Шепетівська округа. На початку березня заступник голови ДПУ УСРР К. Карлсон повідомляє, що на ділянках Славутського та Ямпільського прикордонних загонів групи селян від 300 до 500 чоловік, озброєні палицями, вилами, сокирами, часом і вогнепальною зброєю, "не зважаючи на погрози застосування кулеметного вогню, нападають на прикордонників" [1].

Масові селянські протести 1930 року

10 "рекордсменів". Округи, де виступів було найбільше протягом одного тільки березня 1930 року: Шепетівська округа – 251; Тульчинська округа – 146; Бердичівська – 130; Прилуцька – 107; Шевченківська – 92; Дніпропетровська – 81; Вінницька – 68; Київська – 62; Проскурівська – 61; Білоцерківська – 60

У Теофіпольському районі звичайні заворушення переросли у повстанський рух. Селянські загони впродовж 3-4 днів кількісно зросли з 30 до 200–300 чоловік [2]. Згодом було захоплено районний центр Гриців. За визнанням голови ДПУ УСРР В. Балицького, радянському активу Шепетівщини вдалося втриматися лише в окремих селах [3]. Антирадянське селянське повстання охопило Любарський та Янушпільський райони сусідньої Бердичівської округи. Півтори тисячі селян захопили Любар, витіснивши з райцентру загін міліції. Після ліквідації радянської влади у містечку, повстання перекинулось на навколишні села. Найбільшого розмаху воно набуло 3-5 березня, коли селяни заволодівши колгоспними кіньми й озброївшись вилами, мисливськими рушницями, обрізами та гвинтівками, стали вбивати комсомольців, партійців та сільський актив. Лише у Любарському районі під час заворушень було ліквідовано 29 сілрад [4].

Учасники підпільної групи у селі Макартетине Осівського району на Донеччині

У середині березня селянські заворушення і збройні виступи, охопили 16 округ прикордонної зони.

У Тульчинській, Могилівській та Вінницькій округах хвилювання охопили 343 сільради; в 73 селах було ліквідовано радянську владу, відбулося понад 80 збройних виступів [5].

У звільнених від радянської влади селах обирали старост. У Бершадському, Джулинському, Ольгопільському, Ободівському районах Тульчинської округи селяни виступали під самостійницькими гаслами, виконували національний гімн.

Кілька тисяч селян увійшли до районного центру Шаргород Могилівської округи і вчинили розправу над комуністами та місцевим активом [6]. Більшість колгоспів ліквідували.

Ситуацію у Тульчинській окрузі Сталін відстежував особисто. В листі до секретаря ЦК КП(б)У Станіслава Косіора від 19 березня головний чекіст республіки Всеволод Балицький пише: "Тепер тов. Леплевський передав мені, що Сталін пропонує прийняти більш рішучі заходи щодо Тульчинської округи, а також стосовно усіляких хвилювань, що знову виникають і вказав на те, щоб я не промови проголошував, а діяв рішучіше..." [7].

Один з організаторів Великого Голоду - секретар ЦК КП(б)У Станіслав Косіор

25 березня нарком Робітничо-селянської інспекції СРСР Григорій Орджонікідзе описує ситуацію у Тульчинській, Шепетівській та Могилівській округах: "Повстання придушене силою, пущено у хід кулемети, а у деяких місцях гармати... У інших районах (Коростенському, Вінницькому, Криворізькому, Харківському, Мелітопольському такі ж бунти)" [8].

Водночас запалав повстаннями Південь. Керувати придушенням селянських заворушень на Одещині, що охопили Червоноповстанський, Фрідріх-Енгельсівський, Фрунзівський та Благоївський райони, прибув сам В. Балицький [9].

Повстання поступово охоплювали Схід, просуваючись до радянської столиці – Харкова. Наприкінці лютого у селах Кругле, Коноплянівка та Дем'янівка Старобільської округи зорганізувався селянський загін з 150-200 чоловік. Повстанці виступили під гаслом: "Геть радянську владу, хай живе Народна Воля".

1.

Докладная записка

от Уполномоченного Р/Д
ВЕРРАСА.

Следствием по делу Круглянского восстания установлено следующее:

15-го февраля с.г. в с. Круглое приехала из сл. Мостки некая ПЕРЕПЕЛИЦА Меланья Филипповна - жена Мостовского кулака, которая остановилась на ночлег у своего родного отца ЗАВЕРТИМЕНКО Филиппа Семеновича - 70-ти лет, зажиточного середняка. Вечером, в день ее приезда у нея стали собираться местные кулаки /фамилии которых пока еще не установлены/. На этом сборище ПЕРЕПЕЛИЦА Меланья стала говорить, что в Мостках и в других селах Мостовского района и вообще в Старобельском округе селянство восстало против Соввласти и что она удивлена тому, что Круглянские селяне до сих пор сидят сложа руки и не начинают поднимать восстания.

На следующий день, т.е. 16 февраля в с. Верхне-Круглом уже начались первые волнения и выкрики "Долой Советскую Власть" "Наре нам освободиться от Советского ярма", "Давайте бить комсомол и активистов" и т.п. В тот же день в Средне-Круглом раскулаченный кулак некий ПОЛТАВСКИЙ Павел Пантелеевич начал вести уже более активную контр-революционную агитацию, привлекая крестьян к восстанию, а это побудило местного зажиточного середняка некоего ГРЕБЕНИКА Никиту Гавриловича /тяжело раненого при ликвидации восстания/ стать во главе уже сгруппировавшихся крестьян и повести наступление на коммунар, проводивших кампанию по сбору посевматериалов в Верхне-Круглом. После изгнания из В-Круглого коммунаров, ГРЕБЕНИК с организованной группой, преимущественно состоявшей из кулаков, стали избивать и выбрасывать бедняков из кулацких домов. Оттуда указанная

"Геть радянську владу!" Доповідна щодо справи Круглянського повстання у березні 1930 року

Група восставших кулаков, во главе с ГРЕБЕНИКОМ, возвратилась обратно к Сельсовету, где уже скопилось несколько сот крестьян данного Сельсовета. Там стали произноситься выкрики "Долой Советскую Власть", "Давай промать кооперативы", "Давайте бить активистов и членов Сельсовета" и т.п. 16 Февраля восставшие, кроме изложенных выше активных действий, других не предпринимали.

Поздно вечером, приблизительно часов в 9, из села Конопляновки в 3-й Круглый прибыли два сына кулаков ПЕНЬКОВ Захарий и БИКОВ /скрывшиеся/, которые остановились в доме КОЗЮБЕРДЫ Игнатия Самсоновича - захиточного середняка, где по приезде указанных выше двух кулаков собрались наиболее активные раскулаченные кулаки, которых ПЕНЬКОВ и БИКОВ стали информировать о том, что Конопляновка уже восстала, что Круглое необходимо присоединиться к восставшим Конопляновским селянам и т.д. На следующий день, т.е. 17-го числа, с самого раннего утра, стали собираться крестьяне для организованного выступления в Конопляновку. Тут же наиболее выдающиеся кулаки, в лице КОВАЛЕНКО Анисима Ильича, КОЗЮБЕРДА Петра Игнатьевича, КОЗЮБЕРДА Игнатия Самсоновича, ПОДРЕЗА Семена и др. устроили попойку в доме арестованного КОЗЮБЕРДЫ Петра, где пришли к окончательному заключению о необходимости открытого, организованного выступления. После этой попойки, приблизительно часов в 12 дня все участники восстания направились на Конопляновку, а оттуда на Демьяновку.

20/II-30 г.

Другий аркуш доповідної записки щодо ситуації в селі Кругле

Особливою гостротою відзначалися заворушення у Сумській окрузі. Збройним опором супроводжувалися масові селянські виступи і у низці сіл Тернівського району. Справжні бої з загонами міліції відбулися селах Дмитрівка та Суховерхівка та слободі Супрунівка. Упродовж березня на Роменщині діяв селянський повстанський загін чисельністю до 20 чоловік, озброєних гвинтівками та дробовиками. Цей загін був пов'язаний з селянською повстанською організацією отамана Луки Клітки, що діяла території Роменської та Прилуцької округ під гаслами відновлення УНР. Збройні сутички з загонами ДПУ на Роменщині тривали до кінця липня.

Вже після повідомлення ДПУ про "заспокоєння практично по всій Україні", на початку квітня вибухає масштабне Павлоградське повстання на Дніпропетровщині, в результаті якого загинуло 30 представників радянської влади та активу [10].

Пік заворушень та збройних повстань припадає на березень 1930 р.

У березні 1930 р. в Україні відбулося 2945 масових селянських виступів з 6528 по СРСР (45%), при тому що в УСРР проживала лише п'ята частина населення СРСР.

Заворушення та повстання охопили усі округи УСРР включно із Молдавською автономією.

Упродовж 1930 р. в Україні органами ДПУ було зафіксовано 4098 масових виступів [11].

У результаті безпрецедентного селянського опору суцільна колективізація в УСРР була зірвана, станом на 20 вересня 1930 р. у колгоспах лишалось 26,6% господарств [12].

Проте для українського села ця перемога стала пірровою (до 150 тис. депортованих "куркулів" [13] та понад 170 тис. засуджених за "злочини на селі" [14]).

Після таких втрат, повторення ситуації початку 1930 р. у майбутньому видавалося малоімовірним.

1931 рік. Компроміс із дияволом

Тимчасовим згасанням протестного потенціалу в Україні вміло скористалося більшовицьке керівництво. Врахувавши невдалий досвід колективізації перших місяців 1930 р., було перенесено основний тягар оподаткування на одноосібників з одночасним наданням пільг колгоспникам.

Більшість українських селян приймає нав'язану Сталіном гру – починається повернення до колективів.

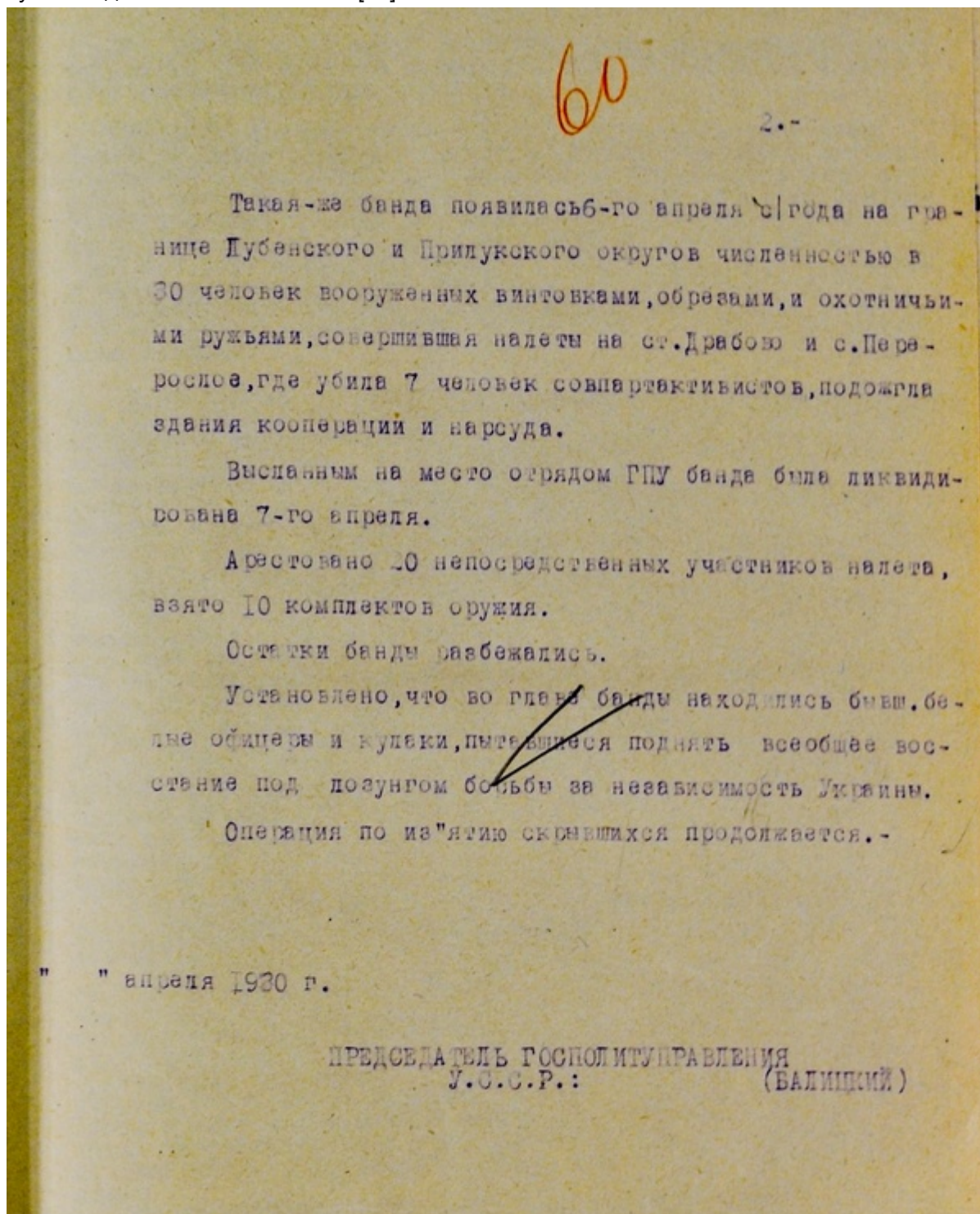

Розкуркулені. Село Удачне на Донеччині поч. 1930-х років

Зрозуміло, що про продуктивну самовіддану працю у створених у такий спосіб господарствах не йшлося. Але владі вдалося вгамувати революційний запал і нав'язати свої правила гри - у 1931 р. кількість масових заворушень в Україні знижується до 319 упродовж року [15].

З огляду на невдалі спроби широкомасштабних збройних виступів, найнепримиренніші обирають нову тактику збройної боротьби - значного поширення набувають невеликі мобільні диверсійні загони, т. зв. куркульські банди.

ДПУ повідомляла про діяльність в Україні впродовж 1931 р. 288 таких загонів, 28 з яких виступали під політичними гаслами [16].

З доповіді голови ДПУ Всеволода Балицького, квітень 1930 року: "Встановлено, що на чолі банди були колишні білі офіцери і куркулі, які намагалися підняти загальне повстання під гаслами боротьби за незалежність України".

Селянство розглядало вступ до колгоспів як своєрідний маневр для втечі від репресій, адже усі, хто чинив опір колективізації, зараховувалися до "куркульства" (в ході другої хвилі розкуркулення 1931 р. за межі України було вислано понад 130 тис. селян) [17].

Проте, колективи виявилися не вільною від репресій соціалістичною територією, а сталінськими таборами праці. Усіх, хто потрапив до цієї пастки, у випадку відмови грати за більшовицькими правилами, чекала жорстока розправа.

рік	масові виступи	кількість учасників	терористичні акти
1928	понад 150	близько 40 тис.	понад 400

1929	близько 150	близько 40 тис.	1437
1930	4098	понад 1 млн.	2779
1931	319	понад 75 тис.	1354
1932	923 станом на 15 липня	понад 220 тис.	понад 1000

1932 рік. Загроза нового "Майдану"

Вже навесні 1932 р., коли у колективізованих селах розпочинається голод, сподівання селян на те, що у колективах можна вберегтися від хлібозаготівельного та податкового терору остаточно розвіюються.

Кількість масових селянських заворушень в Україні у 1932 р. знову йде по висхідній: у січні – 35, лютому – 33, березні – 152, квітні – 282, а за першу половину травня вже 166 [18].

Антиколгоспний рух у 1932 р. в Україні знову набуває безпрецедентних розмахів серед усіх регіонів СРСР. Від початку 1932 р. до 15 липня в УСРР органи ДПУ фіксують 923 масові селянські виступи (з 1630 по СРСР), що становило 56,62% по Союзу [19].

Українське село стояло на порозі нової бурі. Другий масовий вихід із колективів зводив нанівець грандіозні сталінські плани.

Радянське керівництво збагнуло, що навіть вражаючи за масштабами депортації, не принесли бажаного результату. Тому, побоюючись "втратити Україну" Сталін приймає рішення про розправу з бунтівниками на місці, тим більше, що механізм такої колективної страти був відпрацьований у 1920-х роках.

Замість переміщення великих груп населення на значні відстані, більшовики перетворюють на табір практично всю територію УСРР.

Уповноважений Арбузинського РПК Гєков і його бригада під час хлібозаготівель в селі Ново-Красне Арбузинського району (нині - Миколаївська область). Фото листопада-грудня 1932 року

Про безперспективність компромісу з імперією промовисто свідчить той факт, що жертвами пацифікації голодом стали мільйони почасті лояльних до влади українських селян вже об'єднаних у колективах.

Попри те, що українцям у 1930-х, навіть ціною мільйонних жертв, не вдалося спинити просування сталінської тоталітарної імперії, її остаточне становлення було суттєво загальмоване – внутрішній опір суспільства стримував зовнішню експансію.

Найбільша українська трагедія ХХ сторіччя мусить застерегти нас сьогодні від ілюзій щодо можливих поступок імперії. Імперія злопам'ятна, вона не пробачає участі у "Майданах", вона жорстоко розправляється навіть за співчуття до них, вона немилосердна навіть до байдужих, хто стояв поруч і просто спостерігав.

Читайте також:

**ДОНОСИ, САМОГОН І БАЙДУЖІСТЬ ДО МАЙНА. ЯК ГОЛОДОМОР ЗМІНИВ ЖИТТЄВИЙ
УКЛАД СЕЛА**

**Радянська преса 1932-1933: "Голодні бунти на Заході, нові ресторани у Харкові"
"Українські зошити" - французький комікс про Голодомор і ностальгію за СРСР**

Голод у СРСР. Уривок із книги Тимоті Снайдера "Криваві Землі"

Всі матеріали за темою "Голодомор"

Посилання:

1. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3191. – Арк. 37.
2. ДАХО. – Ф. П-458. – Оп. 1. – Спр. 326. – Арк. 8.
3. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3184. – Арк. 95.
4. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3191. – Арк. 41.
5. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3154. – Арк. 11.
6. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3184. – Арк. 62, 64.
7. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3154. – Арк. 11.
8. Васильєв В. Перша хвиля суцільної колективізації і українське селянство / В. Васильєв // Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1919 – березень 1930 рр.). – Вінниця, 1997. – С. 233.
9. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3154. – Арк. 30–31.
10. Даниленко В.М. Антирадянське повстання селян в Україні напередодні голодомору / В.М. Даниленко // Павлоградське повстання 1930 р.: Документи і матеріали / Упоряд. В. М. Даниленко. – К., 2009. – С. 13–27.
11. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. 1927 – 1939: в 5 т. – М., 2000. – Т. 2. – С. 791.
12. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3153. – Арк. 72.
13. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918 – 1939. Документы и материалы: в 4 т. – М., 2003. – Т. 3. – Кн. 1. – С. 546 – С. 533.
14. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6390. – Арк. 135.
15. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. 1927 – 1939: в 5 т. – М., 2001. – Т. 3. – С. 350.
16. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 27 (1951 р.). – Спр. 4. – Арк. 8.
17. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918 – 1939. Документы и материалы: в 4 т. – М., 2003. – Т. 3. – Кн. 1. – С. 708, 710, 711.
18. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918 – 1939. Документы и материалы: в 4 т. – М., 2005. – Т. 3. – Кн. 2. – С. 109.
19. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. 1927 – 1939: в 5 т. – М., 2001. – Т. 3. – С. 441.